

оптимальних форм для визначення і збереження меж свободи людей за умов, коли відбувається узгодження свободи конкретної особистості із свободою всіх інших.

Регулятивний потенціал правової культури має бути спрямований не на владне авторитарне, імперативне приписування, нав'язування людині жорстких меж її суспільно-правової діяльності, які ґрунтуються переважно на уповноважуючих, зобов'язуючих різновидах юридичних регулятивних норм, які владно спрямовують вчинки, поведінку людей і розглядаються як всесильні універсальні механізми вирішення проблем соціального буття, а на створення умов для реалізації свободи, суспільно-правового потенціалу людини, її правового статусу, суспільно-правової активності, творчості і ініціативи особистості, які безперечно, мають реалізовуватись на основі закріплених в суспільстві соціальних, юридичних і моральних норм. Нова філософія реалізації регулятивного потенціалу правової культури має полягати у посиленні гуманізуючого характеру регулятивного впливу, у створенні нормативно-правовими засобами, за допомогою механізмів правового регулювання, умов для формування правомірної поведінки, які забезпечуються не переважно засобами державного примусу, які обмежують внутрішній світ людини, ґрунтуються не на детальній регламентації поведінки у суспільно-правовій сфері, а утверджуються в суспільстві на засадах усвідомленої необхідності, на основі внутрішньої і зовнішньої свободи людини. Нові концептуальні засади регулятивного потенціалу правової культури мають бути спрямовані на створення умов для виявлення глибинних вимірів внутрішнього світу людини, її індивідуального юридичного світобачення, що дозволяє їй стати творцем суспільно-правової реальності.

Монастирський Д.А.,

*аспірант Інституту держави та права
ім. В.М. Корецького НАН України*

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ СУЧАСНОГО РОЗУМІННЯ ЗАКОНУ В УКРАЇНІ

Однією з основ демократії є розвинутий парламентаризм. Останній же передбачає прийняття якісних законів. Тобто без сумнівів можна стверджувати, що демократія, парламентаризм та якісні закони тісно пов'язані між собою.

Відомо, що такі явища як демократія та парламентаризм, не встановлюються миттєво, вони “проростають” з культурних основ народу (частиною яких є і правова культура суспільства). Це тривалий процес, який охоплює декілька історичних епох країни. Щоб визначити стан сучасної демократії та парламентаризму, потрібно проглянути динаміку їх розвитку протягом певного часу.

Юридичний закон – це також “триваюча” правова категорія. Розуміння його складається протягом довгого часу. Кожна наступна епоха вносить щось нове у розуміння закону, але його основа (тобто сукупність головних ознак закону) залишається незмінною. Також і проблеми, з якими стикаються законотворці та правозастосовуючі органи, в основі своїй залишаються одними й тими ж протягом довгого часу.

Отже, через історію розвитку розуміння закону пропонуємо спробувати визначити:

- основні етапи розвитку сучасного закону;
- незмінні ознаки закону, які забезпечують наступність його розуміння;

- особливості закону у кожному епоху;
- історичні особливості закону, які впливають на сучасний законотворчий процес.

В рамках цього дослідження ми зробимо два суттєвих обмеження:

По-перше, у дослідженні теорії закону обмежимося часовими межами з середини XIX століття і до наших днів. Таке обмеження обумовлене тим, що, саме починаючи з XIX століття поняття закону в Росії та на території сучасної України стало оформлятися в більш-менш чіткі правові рамки. Зокрема, тут потрібно згадати реформи М.М.Сперанського, який уклав Звід законів Російської імперії та намагався реалізувати План державного перетворення¹. Зроблені тоді висновки та пропозиції стосовно закону, по суті, покладені в основу сучасного розуміння закону та можуть бути використані для його удосконалення.

По-друге, обмежимося лише поглядами російських та українських правознавців, адже саме вони сформулювали основи сучасного закону в Україні, іноді переосмисливши західні теорії закону.

На нашу думку, звертаючись до історії вчень про закон, потрібно обмежитись трьома великими періодами його розвитку:

- 1) дореволюційний або дорадянський період (середина XIX – початок XX століття);
- 2) радянський період (1917 – 1991 рр.);
- 3) сучасний або пострадянський період (1991 рік – до наших днів).

В дорадянський період проблематикою закону займалися такі видатні правознавці: М. Капустін, Н.А. Гредескул, М.М. Коркунов, Е.М. Трубецкой, Ф. Регельсбергер Г.Ф. Шершеневич та інші.

Вже тоді вони визначали основні ознаки закону:

1) Прийняття закону законодавчою владою. Під поняттям законодавчої влади науковці розуміли сукупність органів держави, які були уповноважені видавати закони. В Російській імперії того часу та на території сучасної України під законодавчою владою розуміли монарха та Державну Думу. Ця ознака по-різному відображається в різних джерелах. Зокрема, не збігаються обсяги понять, які використовуються для означення суб'єкта, що творить закон. Так, “правовий авторитет”² Трубецкого і “суспільна влада”³ Капустіна набагато ширші поняття від “державної влади”⁴ Гредескула. Але поняття “державної влади” включає, але не дорівнює “законодавчій владі” та “органам законодавства”.

Така “суміш” понять, на нашу думку, є наслідком тенденції до поступового регламентування законодавчої процедури та намагання обмежити (а вірніше упорядкувати) право монарха на видавання законодавчих актів. І сьогодні особливо актуальна формула, запропонована Капустінін: “по мірі визначеності влади стає більш визначеною формальна сторона закону”⁵.

2) Наявність особливої процедури, “сходинок” прийняття закону. В літературі її також іменують “законодавчий порядок”. Туди вплетені суб'єкти законотворення, предмет закону та методи врегулювання того чи іншого суспільного відношення.

¹ Чернобель Г.Т. Закон и подзаконный акт: ретроспективный аспект проблемы // Закон: создание и толкование. – М.: Спарк, 1998. – С.44.

² Трубецкой Е.Н. Лекции по энциклопедии права. – М.: Товарищество типографии В.И. Мамонтова, 1917. – С.112.

³ Капустин М. Теория права. Общая догматика. – М.: Типография Московского университета, 1868. – Т.1. – 352 с.

⁴ Гредескул Н.А. Общая теория права. – Санкт-Петербург: Типолитография И.Трофимова, 1909. – С.207.

⁵ Капустин М. – С.140.

Узагальнюючи різні підходи до виокремлення стадій “законодавчого порядку”, можна виділити такі:

А) визначення приводу, мотиву видання закону – “спостереження за життям, звичаями, фактичне вираження сил вказує на потребу визначеного напрямку”⁶.

Б) Ініціатива закону, яка належить всім представникам законодавчої влади (складення та подача проекту закону). Вважалось, що найоптимальнішим є належність права законодавчої ініціативи парламенту та уряду; виділялась також можливість народної законодавчої ініціативи⁷.

В) Обговорення проекту закону. Воно проходило в подвійній формі: з боку всіх членів суспільства (в друкованих виданнях) і у законодавчому зібранні. На цьому етапі могли вноситись правки до проекту законодавчого акту. Обговоренню проекту законів в дореволюційний період відводили місце зв’язуючої ланки між суспільством та державою. Доводилось, наприклад, що не окремі особи в Думі обговорюють закон, а весь народ бере участь у виданні закону⁸. Завершується обговорення проекту закону голосуванням “за” чи “проти” прийняття закону в цілому більшістю голосів в парламенті. Але більшість парламенту – величина мінлива і відображає лише частину інтересів суспільства, тому сформульований закон не може вважатись безумовним вираженням права і рішенням цілого суспільства. Необхідно, щоб закон пройшов ще одну стадію і виражав волю того, хто уособлює в собі все суспільство без різниці його повноправних та неповноправних членів⁹.

Г) Санкція або схвалення закону. Цим правом володіє монарх – вираження “особистої волі суспільства”¹⁰. Гредескул зауважує, що “влада монарха по відношенню до санкціонування залишається практично необмеженою ... коли вплив народу на свої справи ще фактично не встановився”¹¹. Тут яскраво проявляється методологічна та філософська основа дуалізму законодавчої влади. З цього, на нашу думку, бере початок одна з невіршених проблем дорадянського періоду.

Д) Обнародування або публікація закону є завершальною стадією законодавчої процедури.

Сьогодні ми маємо, по суті, подібну процедуру прийняття закону, але такою послідовною вона була лише теоретично, чим дуже завдячувала науковцям, які активно розробляли проблематику закону. На практиці ж закони могли видаватись і поза будь-яким порядком, а спроби створити визначений порядок видання законів, видавались зажди більш чи менш невдалими¹². Особливо дестабілізувало дію закону прийняття указу (“надзвичайного розпорядження”) Імператора, який мав силу закону та видавався поза законодавчими процедурами. Таким чином проводилась фактична дискредитація закону.

З) Ознака необхідності правового регулювання у формі закону. Правознавці зазначали, що закон не виникає довільно, на “порожньому місті”. Він обумовлений об’єктивною необхідністю урегулювати ті чи інші суспільні відносини, а точніше “охоронити певне відношення між особами”¹³. Предмет закону визначає не законодавець, а суспільство. Такою ж мотивацією

⁶ Там само. – С.142.

⁷ Гредескул Н.А. Общая теория права. – Санкт-Петербург: Типолиитография И.Трофимова, 1909. – С.218.

⁸ Капустин М. – С.141.

⁹ Там само. – С.145.

¹⁰ Там само. – С.146.

¹¹ Гредескул Н.А. – С.219, 220.

¹² Там само. – С.217.

¹³ Там само. – С. 142.

виправдовувались одноособові укази Імператора, адже потреба у їх існуванні була обумовлена самим народом, а монарх лише усвідомлював і, як йому належить, виражав цю потребу.

4) Ознака всезагальності та загальнообов'язковості закону. Ця ознака впливає із основи необхідності закону та проходження відповідної законодавчої процедури прийняття. “Кожен член суспільства у своїй діяльності зобов'язаний визнавати, що в законі виражена істина, наскільки вона може прикладатись до даних відносин життя, що в ньому віднайдена найкраща і найтвердіша форма охорони благ”¹⁴. Але при згаданій всезагальності закону та формальній рівності осіб перед законом, доводиться також теза про те, що при особистій нерівності було несправедливо підкоряти всі особи однаковим вимогам і накладати на них однакову відповідальність. Звідси беруть свій початок “особливі” закони, які встановлюють виключення із загального правила та привілеї окремим категоріям осіб. Саме ці “подвійні” стандарти особливо критикувались у радянську епоху.

Але попри всі неузгодженості та подвійності тлумачення думок дореволюційних вчених, можна досить впевнено стверджувати використання цих поглядів сучасною правовою доктриною. Наприклад, ідея загальної формальної рівності перед законом при особистій нерівності покладена в основу лібертарної теорії права, яка була запропонована В.С. Нерсисянцем і активно пропагується в наш час в Росії.

5) Юридична сила закону. У зв'язку із фактичною залежністю управління держави від правлячого монарха, чітка і однозначна ієрархія нормативних правових актів постійно змінювалась. Але “де-юре” найвищим серед нормативно-правових актів держави були Основні державні Закони¹⁵, які “мають би містити найсуттєвіше, що стосується основ державного життя”¹⁶, далі слідували звичайні закони, які містять положення стосовно регулювання суспільних відносин, спираючись на основні (конституційні) закони. Укази Імператора, в залежності від їх змісту і волі монарха, вважались або вище звичайних законів (тобто могли змінювати встановлений в них механізм регулювання), або на рівні з ними (тобто врегульовували нові суспільні відносини, які мали б бути врегульованими законами), або вважались нижче за юридичною силою ніж закон (адже навіть монарху порушувати те, що він сам встановив у формі закону¹⁷). Тобто юридична сила закону була досить розпливчатою.

6) Ознака стабільності закону також виділялась в дореволюційний період. Вважалося, що часта зміна законів підриває повагу до них¹⁸. Основним засобом забезпечення стабільності є: а) проходження законом визначеної процедури прийняття; б) встановлення особливих, ускладнених правил для прийняття та зміни найважливіших законів (наприклад, Основних Законів); в) розвиток теорії “вільного правознавства”¹⁹, сутність якого полягала у всебічному розвитку судового розсуду та прецедентного права.

Узагальнюючи вчення про закон дорадянського (дореволюційного) періоду, можна виділити такі основні “больові” точки, що були характерні закону ХІХ - початку ХХ століть:

¹⁴ Там само. – С. 148.

¹⁵ Складала першу з восьми частин першого Зводу законів Російської імперії 1832 року.

¹⁶ Гредескул Н.А. Названа праця. – С.221.

¹⁷ Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права. – Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003. – С.375.

¹⁸ Капустін М. Названа праця. – С.155.

¹⁹ Див. Люблинский П. Закон // Энциклопедический словарь русскоо библиографического института Гранат / Под ред. Ю.С.Гамбарова, В.Я.Железнова, М.М.Ковалевского, С.А.Муромцева, К.А.Тимирязева. – Т.20. – М., 1907. – С.467.

1. Монархічна форма правління зводила нанівець всі практичні кроки по встановленню самостійного правового статусу закону. Багатовікова зосередженість абсолютної влади в Росії встановила єдинообразне розуміння закону – як веління монарха. На такому розумінні була вибудована вся правова система, особливо укорінившись в правосвідомості суспільства, визначаючи його відношення до закону в наступні епохи правознавства.

2. Існуюча законодавча процедура з введенням до неї народного представництва (Державна Дума) була більше даниною прогресивному розвитку західного конституціоналізму та його здобутком (в особах провідних державних мужів та науковців).

3. Поряд з визначеною ієрархією нормативно-правових актів існували акти монарха, які були фактично поза цією ієрархією та могли змінити “загальне” правило для конкретного потрібного випадку.

4. У теорії закону існувало “дуальне трактування закону”²⁰: в формальному (закон, який виданий у визначеному порядку та не залежить від наявності в ньому норм права) та матеріальному (будь-який нормативно-правовий акт, що встановлює норму права) сенсі. Таке розуміння змушує зробити висновок, що матерію закону потрібно шукати не тільки і навіть не стільки в ньому самому, а в інших нормативно-правових актах (наприклад в актах монарху та уряду).

5. Закони не зв’язували саму владу, вони видавались виключно для суспільства. Воля монарха стояла понад суспільством і державою, вона була справді “самодержавною”, не обмежуючись нічим.

Розвиток закону в радянську добу можна поділити на періоди між прийняттям конституцій СРСР, які втілювали в собі найновіші досягнення юридичної думки відповідного періоду.

Такими періодами були: 1) 1917-1936 рр.; 2) 1937-1977 рр. – часи становлення радянської теорії закону на практиці та у науці; 3) 1977-1991 рр. – період оформлення, систематизації вчення про закон та зародження принципово нових підходів до оцінки правової дійсності.

Основні характеристики законотворчості першого періоду радянської доби (так звані “перші роки Радянської влади”) зводяться до наступного:

– множинність суб’єктів законотворення (ВЦВК, Совнарком, регіональні наркомати). Нормативними актами вищої юридичної сили вважались навіть усні звернення та відозви керівників більшовицького руху, що дуже нагадує усні розпорядження монарху свого часу, які мали силу закону;

– фактичне зрівняння за юридичною силою нормативних актів²¹ суб’єктів законотворення. Н. Челяпов пояснює це так: “всякого роду різниця найменування – декрет, закон, устав, положення, постанова – однаково означають акти державної волі пролетаріату, який буде соціалістичне господарство і суспільство, і тим самим веде суспільство до безкласового, а відповідно, і бездержавного стану”²²;

– відсутність процедури видання законодавчих актів;
– обмежене використання законодавчої бази Російської імперії. Зокрема, використовувались акти “допоміжно-технічного змісту”, про що свідчить доповнення та зміни цих актів декретами радянської держави²³;

– визнання одним з джерел права революційної правосвідомості²⁴.

²⁰ Тихомиров Ю.А. Теория закона. – М.: Наука, 1982. – С.14.

²¹ В значенні як письмових документів, так і дій.

²² Челяпов Н. Закон // БСЄ. – 1-е изд. – Т.26. – М., 1933. – С.79-80.

²³ Оніщенко Н.М. Становлення та розвиток джерел радянського права на Україні (1917-1937 рр.): Автореф. дис... к. юрид. наук: 12.00.01 / Інститут держави та права АН УРСР. – К., 1985. – С.9.

²⁴ Там само. – С. 10.

– використання понятійного апарату (правових категорій) дореволюційної доби з вкладенням в нього іншого змісту. Це, на наш погляд, закономірно: неможливо враз відмовитись від загальноприйнятих категорій і запропонувати використовувати нові, суттєво відмінні. Тому відбувалась свого роду підміна понять.

Звертаючись до наступних періодів радянського законорозуміння, зауважимо, що період з 1937 по 1977 роки був переважно періодом формування теорії закону як в практичному, так і у науковому житті, а період з 1977 по 1991 роки був періодом виходу узагальнюючих фундаментальних праць про закон. Вкажемо лише основні роботи, присвячені цій темі: Тихомиров Ю.А. “Теория закона”²⁵; Мицкевич А.В. “Акты высших органов Советского государства”²⁶; Алексеев С.С. “Азбука закона”²⁷; Керімов Д.А. “Законодательная деятельность Советского государства”²⁸; Лук’янова О.А. “Закон как источник советского государственного права”²⁹.

Також великий інтерес викликають статті у енциклопедіях радянського періоду, які також означають еволюцію поняття закону³⁰.

Загалом, ознаки радянського закону виглядають таким чином³¹:

1. Закони видаються вищими органам державної влади. Такими органами були: Верховна Рада СРСР (в Україні – Верховна Рада УРСР) та Президія Верховної Ради, яка брала на себе законодавчі функції в період між сесіями. Варто відмітити схожість процедури прийняття та дії закону за участю Президії Верховної Ради та процедури прийняття особливих (провізорних або тимчасових) законів дореволюційного уряду в період відсутності Державної Думи³². З прийняттям Конституції 1978 року суб’єктом законотворення може виступати також народ – шляхом всенародного референдуму.

2. Нормативний характер закону. Тобто наявність в законі норм права, що відрізняє його від інших актів, виданих Верховною Радою (наприклад, постанови Верховної Ради). Особливою проблемою було прийняття законів з великою кількістю ненормативних елементів.

3. Закон – вольовий акт. Джерелом всіх правових норм визнавалась воля пануючого класу. А так як клас був один, його воля збігалася з волею всього народу. Історичною підставою для такого висновку могли бути події Жовтневої революції, коли дії “більшовиків” були схвалені (легітимовані³³) з боку більшості суспільства. В подіях 1917 року яскраво проявилась вольова позиція більшості суспільства, яка потім була покладена в основу всієї діяльності радянської влади. Але стосовно всенародного вольового аспекту закону ми погоджуємось з думкою Л.Н. Завадської, яка вважає, що “з юридичної точки зору закон не може бути відображенням волі всього народу ... Не можна ставити знак рівності між волею законодавця і волею всього народу”³⁴.

²⁵ Тихомиров Ю.А. Теория закона. – М.: Наука, 1982. – 257 с.

²⁶ Мицкевич А.В. Акты высших органов Советского государства. – М.: Наука, 1967. – 175 с.

²⁷ Алексеев С.С. Азбука закона. – Свердловск: Юридическая литература, 1982. – 185 с.

²⁸ Керімов Д.А. Законодательная деятельность Советского государства. Основные принципы и организационные формы – М: Госюриздат, 1955. – 135 с.

²⁹ Лук’янова Е.А. Закон как источник советского государственного права. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 152 с.

³⁰ Див. наприклад: БСЭ. – 1952. – Т.16. – С.366-367; Українська радянська енциклопедія. – 1961. –Т.5. – С.140; Шебанов А.Ф. Закон // БСЭ. – 1972. – Т.9. – С.305; Назаренко Е.В. Закон // Українська радянська енциклопедія. – 1980. – Т.4. – С. 74.

³¹ Ми будемо намагатись викладати ознаки в послідовності їх об’рунтування та визнання радянськими науковцями.

³² Див. наприклад, Гредескул Н.А. Названа праця. – С.225-226.

³³ Див. Черданцев А.Ф. Государственная власть и ее обоснование // Правоведение. – 1992. - №2.

³⁴ Завадская Л.Н. Концепция закона: отрицание отрицания // Теория права: Новые идеи. – М.: Юридическая литература, 1993. – С.5.

4. Закон видається в особливій законодавчій процедурі. Порядку видання закону відводилося суттєве місце в теорії закону. Закон не міг бути виданий поза встановленим порядком.

5. Закон володіє найвищою юридичною силою по відношенню до інших нормативно-правових актів, що обумовлено, насамперед, місцем Верховної Ради серед інших органів держави. Юридична сила розпадається, як правило, на: 1) безперечність закону (закон змінюється та відміняється виключно Верховною Радою); 2) підзаконність всіх інших нормативно-правових актів (відома формула видання таких актів: “на основі і на виконання закону”).

6. Радянський закон регулює найбільш важливі, типові та стійкі відносини у суспільстві³⁵. Саме в радянський період прозвучали думки про необхідність окремого законодавчого або навіть конституційного визначення відносин, регулювання яких має відбуватись виключно законом (так званого предмету закону). В рішеннях партійних з’їздів, а потім і в юридичній літературі широко пропагувалась стабільність закону, але всебічному науковому дослідженню ця категорія не піддавалась³⁶.

Основними особливостями закону у радянську добу, на нашу думку, стали:

1. Основну масу нормативно-правових актів складали підзаконні акти. Закони займали незначну частку в цій системі. Окрім цього, була розвинута практика так званої “партійної нормотворчості”, акти якої не вкладались в прийнятну систему нормативно-правових актів. Все це негативно впливало на встановлення верховенства закону.

2. Великий вплив юридичної науки на розвиток системи нормативно-правових актів та законів зокрема. Прикладом цього є хоча б укладення Зводу законів СРСР та УРСР. Як і в дорадянську добу, наука відіграла велику роль у розробці, систематизації і впровадженні наукових підходів в практику законотворення.

3. Зведення у доктрині закону воедино: волі пануючого класу = волі всього народу = волі держави. Така ідеалізація пануючого класу є, по суті, показником абсолютистського підходу до державотворення, на кшталт волі монарха, яка прирівнювалась до волі (гласу) всього народу. Централізація влади супроводжує історію нашого народу протягом багатьох епох.

4. Прерогатива політичної складової у процесі законотворення над правовою. Зазначена особливість є, по суті, узагальнюючою для радянського періоду. Саме політичний інтерес, воля партійного керівництва часто превалювали над правилами нормопроекування.

Потрібно підкреслити, що саме протягом радянської доби сформувалось основи сучасного законорозуміння.

Для окреслення основ теорії сучасного українського закону потрібно визначити його ознаки.

Отже, основними ознаками сучасного українського закону є:

1. Закон приймається лише органом законодавчої влади представницького характеру або населенням держави в порядку референдуму. Таким єдиним органом законодавчої влади в Україні, згідно зі статтею 75 Конституції України є Верховна Рада України.

2. “Узаконення” суспільних відносин, регулювання яких входить до компетенції Верховної Ради України. Можливість правового регулювання суспільних відносин у формі закону визначає сама Верховна Рада України на основі закріпленої законодавчої процедури. Якщо межу правового регулювання суспільних відносин між законом і Конституцією може визначати Конституційний Суд України, то подібну межу між законом і підзаконним актом визначає лише сам парламент³⁷.

³⁵ Ознаки радянського закону переважно подані за Лукьянovou Е.А. Закон как источник советского государственного права. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – С.26-33.

³⁶ Нашему журналу 70 лет // Государство и право. – 1997. - №2. – С.21.

³⁷ Іншими словами, Верховна Рада України самостійно визначає свою компетенцію, в межах, визначених Конституцією України.

3. Закон має найвищу юридичну силу в системі нормативно-правових актів країни. Будь-який інший правовий акт приймається на основі, на виконання і відповідно до закону. Акт, який суперечить закону, відміняється у встановленому порядку³⁸.

4. Закон має загальний характер. Він не враховує особливостей життєвих випадків у регульованій ним сфері суспільних відносин. Усі інші акти приймаються з метою конкретизації та деталізації законоположень.

5. Як різновид нормативних актів закон встановлює загальнообов'язкові правила поведінки, має належну форму, породжує юридичні наслідки та гарантується державою.

6. Закон є стабільним нормативним актом. У разі необхідності він доповнюється, змінюється чи відміняється чітко визначеним колом органів та у певному порядку.

7. Закон має відповідну структуру, тобто організацію змісту, доцільне розміщення нормативних приписів та правові атрибути.

8. Закон є нормативним актом, що приймається в особливому процесуальному порядку, який називається законодавчим процесом. В Україні він визначається Конституцією, регламентом Верховної Ради та окремими законами і складається з ряду послідовних стадій.

9. Закон охороняється і гарантується державою, яка забезпечує необхідні умови для виконання закону і застосовує заходи примусового характеру до суб'єктів, які не виконують або порушують вимоги закону.

10. Закон приймається відповідно до вимог логіки, стилю і мови, що сприяє однаковому і точному його розумінню та застосуванню, підвищенню ефективності системи нормативних актів в цілому.

Порівнюючи ознаки закону дорядяньського, радянського та сучасного періодів, можна стверджувати наступність основних ознак закону, що вирізняють його з-поміж інших нормативно-правових актів.

Разом з цим, на основі проведеного аналізу ми можемо виокремити основні історичні особливості розуміння закону на Україні, що склалися протягом попередніх епох правознавства, та активно впливають на сучасний закон:

– Існування потужного суб'єктивного, персоніфікованого фактору у процесі створення закону. Історично це закладено через існування майже необмеженої влади монарха в дорядяньський період та вплив партійної влади на керівництво державними справами в радянську добу. Сьогодні ця особливість проявляється через широкі повноваження і діяльність Президента України в нормотворчій сфері, який суттєво впливає на законодавчий процес. Це необхідно враховувати при аналізі законодавчої діяльності зокрема та діяльності по виданню нормативно-правових актів взагалі.

– Існування владних приписів, які по своїй природі не входять в систему нормативно-правових актів, але активно впливають на неї. Ці владні акти часто конкурують з законом, звужують його предмет, або вказують на його каузальне застосування, або не застосування. Інколи такі акти підмінювали сам закон. Історично ця особливість була обумовлена існуванням актів монарха та директив вищих партійних органів. В сучасний період відгуком цієї особливості є, на нашу думку, прецедент делегування законотворчої функції Кабінету Міністрів України³⁹.

³⁸ Ця ознака і всі наступні подаються за Погорілко В.Ф., Бобровнік С.В. Закон // Юридична енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія, 1999. – Т.2. – С.474-475.

³⁹ Видання декретів Кабінету Міністрів України щодо відносин власності, підприємницької діяльності, соціального і культурного розвитку, державної митної, науково-технічної політики, кредитно-фінансової системи, оподаткування, державної політики оплати праці і ціноутворення, видані в період з 18.11.92 по 21.05.93, відповідно до Закону України "Про тимчасове делегування Кабінету Міністрів України повноважень видавати декрети в сфері законодавчого регулювання".

– Змішування в правосвідомості громадян (в т.ч. правозастосовувачів) законів та підзаконних нормативно-правових актів під єдиною назвою “закон”.

Окрім цього, сьогодні доволі актуальна проблема із винайденням власне українського законорозуміння та законотворення, адже основою їх був і досі залишається метод калькування іноземного (переважно російського) досвіду та законотворчих конструкцій⁴⁰.

Отже, у сучасний період законотворцям потрібно враховувати перелічені особливості українського законотворення, адже саме вони, можливо, заважають на стадії створення законів та подальшого їх застосування. Без цього закони України, набираючи у своїй кількості, не стануть більш якісними, а відповідно годі чекати і розвинутого парламентаризму, і повноцінної демократії.

⁴⁰ Ця проблема сучасного періоду наведена тому, що вона є неприродною для нашої держави. Оскільки історично саме юридична наука чинила самостійний, направляючий вплив на розвиток системи нормативно-правових актів в минулі епохи. В Україні наявні джерела потужності української юридичної думки, і найближчим часом саме наука має стати провідником перетворень в державі.